

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Autor:	mgr Martyna Ujma
Afiliacja:	Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydział Humanistyczny, Instytut Literaturoznawstwa
Promotor:	dr hab. Artur Żywiołek, prof. UJD
Temat:	W stronę literacko-filozoficznej <i>koinè</i> . Studium o pismach Karola Libelta

Karol Libelt (1807 – 1875) to filozof, działacz społeczny i polityczny oraz pedagog epoki romantyzmu, który choć istnieje – w niewielkim stopniu – w świadomości Polaków, jednocześnie może być uznany za uczonego zapomnianego. Przyćmiony przez polskich wieszczów narodowych, nie będący *primum inter pares*, myśliciel, pisma którego dwudziestowieczni uczeni uznali za wtórne, jest jednak autorem predestynowanym do tego, by jego twórczość opisywać w kontekście skomplikowanych dziewiętnastowiecznych przemian świadomościowych, naznaczonych tak poczuciem kryzysu nowoczesności, jak i entuzjastycznym budzeniem się tożsamości uciśnionych narodów. W tym stwierdzeniu zawierają się dwa cele niniejszej pracy: przypomnienie zawartości ideowej pism zapomnianego filozofa – czyli relektura piśmiennictwa filozoficznego Karola Libelta oraz umiejscowienie tej twórczości w europejskiej perspektywie myślowej. Rozważania podjęte w niniejszej dysertacji odpowiadają zarówno na potrzebę przanalizowania na przykładzie pism Karola Libelta teoretycznych problemów związku filozofii i literatury, jaki i znalezienia odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób uczeni i pisarze dokonują konceptualizacji swoich poznawczych doświadczeń. Jest to podążanie niezbędne do tego, by zrozumieć przemiany umysłowo-estetyczne, które do dziś w sposób wyraźny wpływają na kształt polskiej mentalności kulturowej, społecznej i politycznej. Analiza wypowiedzi filozoficznej tutaj prezentowana jest oparta na przekonaniu, że język, pomimo nowoczesnego „złamania przymierza między słowem a światem”, o którym George Steiner pisze w *Zerwanym kontrakcie*, ma możliwości epifaniczne, które pozwalają na opisanie kulturowych mechanizmów tworzenia formuł odpowiadających ludzkim potrzebom i relacjom.

Prezentowanemu w pracy myśleniu o przenikalności literatury i filozofii odpowiada zastosowana w tytule dysertacji formuła *koinè* (od greckiego *ἡ κοινὴ διάλεκτος* – wspólny dialekt). Ta formuła, *ex definitione* powszechna forma języka greckiego, która z czasem zyskała status *lingua franca* czasów rozpinających się pomiędzy początkiem epoki helleńskiej a późnym antykiem, to nośna metafora naukowa i kulturowa, której zasadniczy trzon ukształtowało językoznawstwo. Tym pojęciem określa się przede wszystkim język lub dialekt wykształcony w wyniku d ł u g o t r w a ł y c h kontaktów między użytkownikami dwóch wzajemnie zrozumiałych systemów językowych.

W pracy niniejszej wykorzystano dwie nadrzędne strategie czytania wypowiedzi filozoficznej, mieszczące się w literaturoznawczej optyce spojrzenia na tego typu twórczość. Są nimi strategie komparatystyczne i retoryczne, odpowiadające przekonaniu, że rzetelne badanie literaturoznawcze to wypadkowa filologicznej precyzji i hermeneutycznego doświadczenia. Strategie komparatystyki kulturowej, wśród których pojawiają się wykorzystane w dysertacji imagologia, psychologia międzykulturowa, intertekstualność oraz antropologiczne koncepcje „trzeciego miejsca”, pozwalają na usytuowanie rozważań Libelta w kontekście poszukiwania przez polskich uczonych miejsca Słowian w historii i dziejach, traktując zarazem porównanie, nie tylko jako działanie retoryczne, lecz przede wszystkim jako styl myślenia o otaczającej rzeczywistości.

Strategie retoryczne, na które składają się retoryka wzniosłości, metaforologia i mit pozwalają zaś na odczytywanie wypowiedzi filozoficznej jako retorycznego tworu, nastawionego nie tylko na perswazję, lecz także na konceptualizację określonych doświadczeń i percepcji. Stosowane przez Libelta figury wzniosłości, metafory i reinterpretacje mityczne i biblijne obrazują pragnienia i obawy dziewiętnastowiecznej formacji myślowej, oddając zarazem pragnienie opanowania szerokich horyzontów poznania i wiedzy, które wraz z doświadczeniem przemian nowoczesności zdawały się nieuchronnie oddalać się. To, co łączy dwie przyjęte w dysertacji strategie, to holistyczność myślenia o kulturze, filozofii i literaturze (także o języku), które można wpisać w ogólną kategorię hermeneutyki.

Praca została podzielona na trzy części: *Wprowadzenie: motywacje metodologiczne*, *Część I: Pisma Karola Libelta na tle dziewiętnastowiecznych prąd kulturowych i literackich: strategie komparatystyki kulturowej* oraz *Część II: Retoryczne porządkowanie świata*.

Wprowadzenie: motywacje metodologiczne, podzielone na cztery części, stanowi nie tylko schematyczne przedstawienie obranej metodologii i celów, lecz także szczegółowe omówienie motywacji metodologicznych, celów pracy oraz wstępne wyniki

badania nad spuścizną filozoficzną myśliciela. Przedstawione tu zostały głosy dwudziestowiecznych badaczy w dyskusji nad związkami filozofii i literatury, rozbudowana refleksja na temat hermeneutyki jako sposobu czytania zarówno literatury, jak i filozofii, poglądy na komparatystykę i retorykę wzniosłości, w obrębie których prowadzona jest także refleksja nad pojęciem metafory i poetyką mitu. Poszukiwania metodologiczne zwarte w tej części pracy są próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób mówić o romantycznym dyskursie filozoficznym. Jest to także próba nakreślenia obszaru badawczego, rozpoznania go i uporządkowania. Podjęta tutaj refleksja ma na celu przede wszystkim wyznaczenie pola do szczegółowych analiz traktatów Libelta i ma charakter punktowy, stanowiący reprezentatywne przykłady najczęściej występujących interakcji zaistniałych pomiędzy filozofią i literaturą. We *Wprowadzeniu* zamieszczono również część piątą, którą stanowi mapa systemu umniactwa filozofii Karola Libelta. Pozwala ona na zorientowanie się w skomplikowanym systemie filozoficznym wypracowanym przez uczonego oraz w logice niniejszej pracy. Schemat ów składa się z czterech asocjogramów, które prezentują kolejno istotę pojęcia *umu*, czyli ogólnej potęgi kształtowania oraz *formy pierwotne*, *formy pochodne* i *formy przechodne*.

Część Druga: Pisma Karola Libelta na tle dziewiętnastowiecznych prądów kulturowych i literackich: strategie komparatystyki kulturowej, na którą składają się trzy rozdziały, jest poświęcona komparatystce romantycznej, kwestii usytuowania jej tworzenia się w kontekście przemian kulturowo-społecznych XIX wieku, a także wpisania jej w ogólny program filozoficzno-kulturowy romantyzmu. Poświęcono ją także analizie i interpretacji najważniejszych traktatów uczonego. Stanowi w większej swojej części analityczno-interpretacyjne opracowanie zagadnienia intertekstualności pism Libelta, a szczególnie obecności paralel komparatystycznych i ich znaczenia dla kształtowania świadomości epoki. W tej części rozprawy wykorzystane zostały także prace współczesnych socjologów, filozofów oraz psychologów (Antoniny Kłoskowskiej, Zygmunta Baumaną oraz Pawła Boskiego), które poruszają zagadnienia kultury narodowej, psychologii międzykulturowej, stereotypów oraz tworzenia tożsamości w wyniku interakcji pomiędzy „MY” a „OBCY”. Poruszono w niej także kwestię imagologicznego widzenia narodowej mapy dziewiętnastowiecznej Europy, poszukiwania przez romantyków trzeciego miejsca oraz przyczyn wplatania w tok wypowiedzi filozoficznej cytatów literackich, wśród których prym wiedzie zderzenie twórczości klasycznych twórców antycznych z dziełami polski poetów XVIII i XIX wieku.

Trzecia część rozprawy, *Retoryczne porządkowanie świata*, została poświęcona analizie pism uczonego w wymiarze retorycznym, tj. traktaty przeanalizowano wykorzystując sztafaż retoryki wzniosłości, metaforologii oraz poetyki mitu. Wydzielono w niej dwa rozdziały: *Świat pęka się we spojach swoich i upadkiem grozi – retoryka wzniosłości wobec doświadczenia kryzysu kultury* oraz *Porządek w chaosie, czyli Libelt mnoży metafory*. Prowadzonym tutaj analizom towarzyszy przekonanie, że retoryka nie jest tylko sztuką pięknego mówienia, technicznym narzędziem manipulacji i wpływu, lecz także dynamiczną zdolnością człowieka rozumnego. Teksty Libelta potraktowane są więc jako zwierciadło pewnego zasobu wiedzy uczonego o świecie, jako reprezentacja jego stanów emocjonalnych, a także jako analogon rzeczywistości, forma dostępu do dziewiętnastowiecznej mentalności (nie tylko Libelta, lecz także całej formacji myślowej).

